

marifetname

ISSN: 2757-752X

e-ISSN: 2791-707X

9/1 (Haziran | June 2022)

Kutsal Olan Her Şey Buharlaşıyor mu? Z Kuşağının Değer Yöneliminde Transhümanist İzler

Is Everything Sacred Evaporating? Transhumanist Traces on Value
Orientation of Generation Z

Talip DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı

Şırnak/Türkiye

Şırnak University, Faculty of Divinity, Department of Sociology of Religion,

Şırnak/Turkey

talipdemir83@gmail.com orcid.org/: 0000-0003-0030-9481

DOI: 10.47425/marifetname.vi.1013163

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 21 Ekim/October 2021

Kabul Tarihi | Accepted: 27 Ocak/January 2022

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran / June 2022

Atf | Cite as

Demir, Talip. "Kutsal Olan Her Şey Buharlaşıyor Mu? Z Kuşağının Değer Yöneliminde Transhümanist İzler [Is Everything Sacred Evaporating? Transhumanist Traces on Value Orientation of Generation Z]". Marifetname, 9/1 (Haziran/2022), s. 111-139.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Siirt University Faculty of Divinity. Siirt/Turkey.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marifetname>

mail: sifdergisi@gmail.com

Kutsal Olan Her Şey Buharlaşıyor Mu? Z Kuşağının Değer Yöneliminde Transhümanist İzler

Öz: Toplumsal değerler, bireylerin dünyaya bakışını belirleyen temel kültürel kodlar olup yaşanan birtakım gelişmelerin etkisiyle değişebilmektedir. Söz konusu değişimi anlamak ve açıklamak için kullanılan araçlardan biri olan kuşak kavramı, belirli zaman dilimlerinde dünyaya gelen insan kümelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda 2000 yılından sonra dünyaya gelenleri belirtmek için kullanılan Z kuşağı, sahip olduğu değerler ve öz nitelikler açısından daha önceki hiçbir nesile benzemeyen özgün bir yapı arz etmektedir. Z kuşağı ile neredeyse aynı tarihsel zaman diliminde gelişip yaygınlaşan transhümanizm hareketi ise 21. yüzyılın en önemli toplumsal hareketlerinden biridir. Özellikle gen teknolojisi, robotik bilimi ve birtakım tıbbî uygulamalar aracılığıyla insanın sınırlı doğasını dönüştürmeyi/geliştirmeyi amaçlayan ve seküler bir karakter arz eden bu hareket, mezkûr dönemde yaşanan tekno-bilimsel devrimler sayesinde etkisini giderek artırmaktadır. Günümüzde giderek radikalleşen küreselleşme süreciyle beraber Z kuşağı bireyleri, söz konusu hareketin benimsediği seküler değerlerden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir. Bu etki Z kuşağı mensuplarının önceki nesillerin benimsediği bazı geleneksel ve dinî değerleri sorgulamalarını beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak yeni nesil gençlerin pragmatik ve hedonist yaşam felsefesi, başta cinsiyet rolleri olmak üzere geleneksel açıdan keskin bir şekilde belirlenen birtakım sınırların bulanıklaşmasına ortam hazırlamaktadır. Çalışmamız, transhümanist hareketin yaydığı değerler ile Z kuşağı bireylerinin değer eğilimleri arasındaki örtüşmelere odaklanmaktadır. Zira transhümanizmin benimsediği bireysellik, eleştirel düşünme ve açık fikirlik, varsayımları ve inançlara karşı sorgulayıcı yaklaşım, pragmatizm ve her türlü ırkçılığa, cinsiyet ayrımcılığına karşı olma gibi birtakım değerlerin Z kuşağı bireylerinde de yansımaları olduğu gözlenmektedir. Çalışmamızın amacı Z kuşağının değişen değer eğilimlerini transhümanizm perspektifinden anlamaya çalışmak ve konuya dair teorik bir zemin sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Transhümanizm, Z Kuşağı, Değer Yönelimi, Sekülerlik.

Is Everything Sacred Evaporating? Transhumanist Traces on Value Orientation of Generation Z

Abstract: Social values are the basic cultural codes that determine the view of individuals to the world and can change with the effect of some developments. The concept of generation, which is one of the analytical tools used by social sciences to understand and explain the change in question, is used

to express the clusters of people who were born in certain time periods. In this context, the Z generation, which is used to indicate those who were born after 2000, presents a unique structure unlike any previous generation in terms of its values and characteristics. On the other hand, the transhumanism movement, which developed and became widespread in almost the same historical period as the Z generation, is one of the most important social movements of the 21st century. This movement, which aims to transform/develop human nature especially through gene technology, robotics and some medical applications and has a secular character, is gradually increasing its influence thanks on the techno-scientific revolutions experienced in the period. Today, with the increasingly radical globalization process, the individuals of the Z generation are directly or indirectly affected by the secular values adopted by the movement in question. This effect brings with it the questioning of some traditional and religious values adopted by the previous generations. In addition, the pragmatic and hedonist philosophy of life of the new generation of young people pave the way for the blurring of some boundaries sharply determined by traditions, especially gender roles. Our study focuses on the overlaps between the values spread by the transhumanist movement and the value tendencies of the Z generation. It is observed that some values such as individuality, critical thinking and open-mindedness, an inquiring approach to assumptions and beliefs, pragmatism, and opposition to all kinds of racism and gender discrimination, which transhumanism adopts, have reflections on the Z generation as well. The aim of our study is to try to understand the changing value tendencies of the Z generation from the perspective of transhumanism and to provide a theoretical ground on the subject.

Keywords: Sociology of Religion, Transhumanism, Generation Z, Value Orientation, Secularity.

Giriş

Birbirini tanımayan milyonlarca insanın bir arada yaşamasına imkân tanıyan toplumsal değerler, toplum halinde yaşamayı mümkün kılan unsurlardan biridir. Gerek hayatın anlamlandırılması gerekse gündelik yaşamın şekillenmesinde yol gösterici nitelikteki soyut veya somut düşünce ve inançlar *değer* olarak tanımlanmaktadır.¹ Toplamlar kendi iç dinamikle-

¹ Giuseppe Giordan, "Values", *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, ed. George Ritzer (United Kingdom: Blackwell Publishing, 2007), 5176.

riyle geliştiğinden her toplumda tarihi, dinî, felsefi ve kültürel değerlerden oluşan bir değerler sistemi vardır.² Bu sistem bir kültürü diğer kültürden ayıran ve belli sınırlar içerisinde yaşamını sürdüren bireylerin parçalanmasını engelleyen, birlikteliği sağlayan, pekiştirici ve kaynaştırıcı unsurlardır. Değerler herhangi bir toplum için geçerli olabileceği gibi bir inanç, ideoloji veya belirli bir insan kümesi için de söz konusu olabilmektedir.³

Toplumunu oluşturan diğer unsurlar gibi değerler de zaman içerisinde değişebilmektedir. Bu değişim toplumun geneli açısından olabileceği gibi farklı toplumsal kesimler ekseninde de gerçekleşebilir. Sosyal bilim metodolojisinde sıklıkla kullanılan tipolojilerden biri olan kuşak sınıflandırması, söz konusu değişimin anlaşılması noktasında oldukça işlevsel bir araç niteliğindedir. X, Y, Z gibi ön eklerle tanımlanan bu kuşaklar, toplumsal değişimin seyrini anlama noktasında kullanılan metodolojik araçlardır. Dolayısıyla herhangi bir kuşağın altında sıralanan niteliklerin, o kuşağa mensup bütün bireyler için geçerli olmayabileceği, gerçeğin bire bir aynı değil de belirli ortak unsurlar aracılığıyla yapılmış soyut ideal tipler olduğu unutulmamalıdır. Bu noktada çalışmamızda kullanılan Z kuşağı kavramının da “saf bir toplumsal olgunun soyut bir modelini ifade ettiği, modelin de zorunlu olarak gerçeklikte bütün yönleriyle var olamayacağını”⁴ belirtmek gerekmektedir.

Çalışmamızın odak noktası, bugün için toplumdaki en genç kuşak olan ve sayıları hızla artan Z kuşağının değer yönelimleridir. Kuşkusuz bu yönelimleri etkileyen, besleyen ve şekillendiren birçok faktör söz konusudur. Ancak bu çalışmada Z kuşağının değer yönelimleri ile son çeyrek yüzyılda yıldızı parlayan transhümanizm akımının benimsediği seküler değerler arasındaki etkileşimler ve paralellikler mercek altına alınacaktır. Burada transhümanizm ile Z kuşağının değerleri arasında determinist bir ilişki yerine bu iki unsur arasındaki “seçici yakınlaşmaya”⁵ dikkat çekilecektir. Bu

² Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü* (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 72.

³ Nazmi Avcı, *Toplumsal Değerler ve Gençlik: Bir Değerler Sosyolojisi Denemesi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007), 18-21.

⁴ Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 144; Stewart Clegg, “Ideal Type”, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, ed. George Ritzer (United Kingdom: Blackwell Publishing, 2007), 2201.

⁵ Max Weber’in kullandığı seçici yakınlık kavramı için bk. Hülya Eşki, “Bugünü Anlamak için Max Weber’i Yeniden Okumak”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 6/11 (2021).

noktada çalışmanın amacı, transhümanist perspektiften Z kuşağının değer eğilimlerinin anlaşılmasına katkı sağlamak ve konuya dair teorik bir çerçeve çizmektir. Bunu yaparken öncelikle Z kuşağının ayırt edici yönleri ele alınacak, ardından transhümanizmin ne olduğu ve temelde neleri içerdiği ortaya konulacaktır. Son olarak bu iki unsur arasındaki bazı değerlerin örtüşmesine dikkat çekilerek değerlendirmeler yapılacaktır. Bu değerlendirmeler mevcut alanyazında yer alan teorik ve uygulamalı çalışmalara dayandırılacaktır.

1. Ezber Bozan Bir Nesil: Z Kuşağı ve Temel Karakteristikleri

Herhangi bir kuşaktan bahsedildiğinde bir toplumun yaklaşık olarak aynı zamanlarda ya da belirli zaman aralıklarında dünyaya gelen üyelerinden oluşan yaş gruplarının oluşturduğu topluluk kastedilmektedir.⁶ Bir başka deyişle kuşaklar genelde 20-25 yıllık süreçler esas alınarak yakın dönemlerde doğmuş olan insanların oluşturdukları topluluklardır. Bu zaman dilimleri belirlenirken küresel çapta ve tarihî süreci radikal bir şekilde etkileyen olaylar, süreçler ve gelişmeler dikkate alınarak toplumun değişim sürecindeki kırılma noktaları belirlenmiş ve belirli tarih aralığında dünyaya gelen bireyleri kategorize etmeye yönelik sınıflandırmalar yapılmıştır. Kuşaklara mensup olan bireyler tıpkı bir grubun üyeleri gibi kabul edilirler. Zira kuşaklar farklı coğrafyalarda da olsa aynı zaman diliminin içine doğan, bundan dolayı benzer sorunlar yaşayan, sorunlarına benzer yollarla çözüm arayan, benzer değerleri ve bakış açılarını paylaşan ve karşılıklı etkileşim içinde olan gruplardır.⁷ Dolayısıyla bir kuşağı anlamak aynı zamanda bir dönemi anlamaktır. Bu dönemler bireyin ve toplumun geçirdiği dönüşümleri analiz edebilmek için oldukça kullanışlı araçlardır. Kuşak sınıflandırmalarında ülkeden ülkeye farklılıklar görülebildiği gibi kuşakların özellikleri bir ülkenin farklı coğrafyalarına göre de değişebilir.⁸

Kuşak çalışmalarının öncü ismi olarak kabul edilen Karl Mannheim'e

⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay-Derya Kömürçü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 439.

⁷ Burcu Güdücü, "Gençlik Tanımı, Teorileri ve Tipolojileri", *Z Kuşağı: Teorik ve Uygulamalı Bir Araştırma*, ed. Gökçen Çatlı Özen-Alev Duran (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021), 5.

⁸ Evrim Kuran, *Z: Bir Kuşağı Anlamak* (İstanbul: Mundi Kitap, 2021), 19-21.

göre aynı sınıfa ait olma olgusu ile aynı kuşak veya yaş grubuna ait olma olgusunun ortak noktası, bu bireyleri toplumsal ve tarihsel süreç içinde ortak bir konumla donatan ve böylece onları sınırlayan ortak bir özelliktir. Bu özellik onları belirli bir karakteristik düşünce ve deneyim tarzına ve de bir tarihsel dönemle ilgili eylem tipine hazırlayan belirli bir potansiyel deneyim yelpazesini ifade etmektedir.⁹ Mannheim'e göre insanlar ebeveynlerine benzediklerinden daha çok yaşadıkları zamana benzerler. Bir başka deyişle Mannheim, kuşakların döngüsellliğini değil tarihin ve sosyal olayların kuşaklar üzerindeki etkilerini dile getirmiştir.¹⁰

Kuşak çalışmalarıyla ilgili alanyazına bakıldığında farklı isimlendirmeler ve dönem aralıkları olmakla birlikte genel kabule göre sınıflandırmalar Sessiz Kuşak, Baby Boomers, X, Y ve Z kuşağı şeklinde yapılmaktadır.¹¹ Çalışmamızın odak noktasını oluşturan Z kuşağı Batı kaynaklarında genelde 1995'ten sonra doğanları ifade etse de Türkiye'de yapılan çalışmaların kahir ekseriyeti 2000 yılından itibaren doğanları bu kuşağa dâhil etmektedir.¹² Tarihlendirme noktasında yaşanan bu farklılık toplumların yaşadığı kritik değişim süreçleri arasındaki zamansal farklılıktan kaynaklanmaktadır. Zira Z kuşağının ayırt edici niteliğinde ilk sırayı alan internetin yaygın kullanımı Batı toplumlarında 1995 yılından itibaren görülürken Türkiye'de toplumun geneline yayılması 2000 yılından itibaren mümkün olabilmiştir.

Bugün Z kuşağı dünya nüfusunun yaklaşık %33,7'sini, Türkiye nüfusunun ise %31'ini (yaklaşık 25 milyon kişi) oluşturmaktadır.¹³ Nüfus açısından dikkat çekici bir kitleyi temsil eden bu kuşağın mensupları her geçen gün artmakta ve kültürel yapının genel dokusunu dönüştürecek potansiyelle sahip olmaktadır. Bu durum Batı'da 2010, Türkiye'de ise 2015 yılından itibaren söz konusu kuşak üzerine akademik çalışmaların yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Üstelik yalnızca akademinin değil popüler medya-

⁹ Karl Mannheim, "The Problem of Generations", *Essays on the Sociology of Knowledge: Collected Works*, ed. Paul Kecskemeti (New York: Routledge, 1952), 291.

¹⁰ Kuran, *Bir Kuşağı Anlamak*, 25.

¹¹ James Emery White, *Meet Generation Z: Understanding and Reaching the New Post-Christian World* (Grand Rapids, MI: Baker Books, 2017).

¹² Ali Murat Kırık-Sevda Köyüstü, "Z Kuşağı Konusunda Yapılmış Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 6/2 (2018).

¹³ Kuran, *Bir Kuşağı Anlamak*, 35.

nın ve politikacıların da gündemine girmeye başlamıştır.¹⁴ Bu ilginin diğer bir yönü de söz konusu kuşağın genel karakteristiklerinin önceki kuşaklarla bariz şekilde farklılaşmasıdır. Zira bu kuşak şu ana kadarki bütün ezberleri bozan, verili tanımları yerinden eden ve daha önce görülmemiş bir nesil olarak karşımızda durmaktadır. Elbette bu durumun temel nedeni içinde bulunduğumuz çağın öncekilere hiç benzemiyor oluşudur. Zira internet, dijital dünya, artan küreselleşme, gelişen teknoloji, anlık etkileşimin kesintisiz sürmesi gibi unsurlar tarihin hiçbir döneminde ya hiç olmamış ya da bu denli etkin olmamıştır. Kısacası içinde yaşadığımız çağ benzersiz olduğundan bu çağın içine doğan bireyler de nevi şahsına münhasır bir yapı arz etmektedir.

Nesil araştırmalarına dair önemli çalışmalar yapan Twenge'ye göre¹⁵ Z kuşağı zamanını değerlendirme şekli, davranış kalıpları, din, cinsellik ve siyasetle ilgili tutumlar bakımından önceki kuşakların hepsinden ayrılmaktadır. Sosyalleşme biçimlerinin baskın unsuru dijital etkileşim kanalları olduğundan bütünü ile farklı bir forma bürünen bu nesil bir zamanlar kutsal olan toplumsal tabuları reddetmekte, hayatlarından ve kariyerlerinden farklı şeyler beklemektedir. Dahası cinsiyet, ırk ya da cinsel yönelimden/ ilişkilerden kaynaklanan eşitsizliklere karşı hoşgörülü olmadıkları gözlenmektedir. Bu noktada Twenge, bu gözlemlerin ABD'deki örneklemelere dayandığını, bu nedenle çıkarımların diğer ülkelere doğrudan genellenemeyeceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte ABD'de yaşanan kuşak değişiminin diğer birçok ülkede de yaşandığını, nitekim dünyanın dört bir yanından gelen araştırma verilerinin benzer eğilimleri yansıttığını¹⁶ aktarmaktadır. Bu

¹⁴ Siyasetin Z kuşağına ilgi duymaya başlaması söz konusu kuşağa mensup bireylerin oy kullanma yaşına gelmesiyle yakından ilişkilidir. Bk. Independent Türkçe (Independent), "AK Parti'den 'Z kuşağı' planı: Genç seçmenlerin aileleriyle temas edilecek" (Erişim 24 Eylül 2021); Görünüm Gazetesi (Görünüm), "CHP'den 'Z kuşağı' açılımı" (Erişim 24 Eylül 2021). Buna ek olarak Z kuşağının oy verme davranışı üzerine yakın zamanlarda akademik araştırmalar da yapılmıştır. Bk. Hilal Öztürk Küçük-Ismail Toklu, "Seçimlerde Oy Verme Davranışını Ne Etkiler? Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma", *Business & Management Studies: An International Journal* 8 (2020).

¹⁵ Jean M. Twenge, *İ-Nesli*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2018), 23. Twenge'nin nesiller üzerine yapmış olduğu diğer çalışmalar için bk. Jean M. Twenge, *Ben Nesli*, çev. Esra Öztürk (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013).

¹⁶ Twenge, *İ-Nesli*, 34.

benzerlik belli bir dereceye kadar kabul edilebilir görünmektedir. Zira bu kuşak, etkileşimin reel âlemden sanal âleme taşındığı, mekân kavramının izafileştiği, bireyler arasındaki iletişimin ülke sınırlarını çoktan aşmış bir çeşit dijital küreselleşme çağında sosyalleşmektedir.

Z kuşağının dünyadaki ilk küresel nesil (*Homo Globalis*) olduğunu vurgulamak gerçekten önemlidir. Zira onlar aynı kültürel tecrübelerle büyümekte; çoğunlukla aynı tür yemekleri, modayı ve mekânları sevmektedir. Dahası bu küresel eklemleme onların dilinde de kendini göstermektedir, çünkü diğer kuşakların üyelerinin kullanmadığı ve çoğu zaman anlamadığı kelime ve ifadeleri kullanmaktadırlar. Aynı uyarıcılardan etkilenip web ve sosyal ağlarla birbirine bağlı olabilirler. Bu kuşağın üyeleri elbette ki önceki genç kuşakların yaşadığı sorunları yaşamaktadır, ancak sahip oldukları teknik imkânlar davranışlarını diğer kuşaklar için anlaşılabilir kılan yeni çerçeveler sağlamaktadır.¹⁷

Yapılan bazı saha araştırmalarına göre Z kuşağı etnik olarak en çeşitli ve teknolojik olarak en gelişmiş nesildir. Z kuşağının gayri resmî, bireysel ve düz bir iletişim yolu vardır ve sosyal ağlar hayatlarının vazgeçilmez bir parçasıdır. Buna ek olarak sabırsız, hızlı düşünen, önceki nesillerin hırslarından yoksun, teknolojiye yüksek bağımlılık ve düşük dikkat süresi ile dikkat eksikliği bozukluğu edinmiş, bireyci ve bencil olma eğilimindedir. Üstelik bugüne kadarki en talepkâr, seküler ve hak sahibi olan nesildir. Teknoloji, kimliklerinin ayrılmaz bir parçasıdır ve teknoloji konusunda oldukça bilgilidirler. Diğer yandan önceki nesillere göre oy kullanmaya ve politik topluluklara katılmaya daha az eğilimli görünmektedirler.¹⁸

Öte yandan Türkiye'deki genç kuşak her ne kadar Türk toplumunda doğup büyümüş olmanın getirdiği kendine has kültürel özelliklere sahipse de küresel anlamda aynı dünyada ve aynı dönemde doğup büyümüş olmalarından ötürü diğer ülkelerin gençleri ile benzer özellikler taşımaktadır.¹⁹

¹⁷ Mária Töröcsik vd., "How Generations Think: Research on Generation Z", *Acta Universitatis Sapientiae, Communicatio* 1/1 (2014), 30.

¹⁸ Amarendra Singh-Jianguanglung Dangmei, "Understanding the Generation Z: The Future Workforce", *South-Asian Journal of Multidisciplinary Studies* 3/3 (2016).

¹⁹ Demet Lüküslü, "Günümüz Türkiye Gençliği: Ne Kayıp Bir Kuşak Ne de Ülkenin Aydınlik Geleceği", *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları*, ed. Nurhan Yentürk vd. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 294.

Nitekim Türkiye’de yakın zamanlarda yapılan bazı araştırmalar benzer eğilimlerin olduğunu göstermektedir. Buna göre en küçüğü 15 yaşında olan Z kuşağına mensup bireylerden elde edilen veriler gençlerin popüler olma, bir an önce görevinde yükselme, kolay yoldan kazanç elde etme ve kolay harcama, hayattan zevk almayı amaçlama, uğruna zorluk çekeceği hedeflerden kaçınma, geleceğe yatırım yapmak için sıkıntı çekmektense bugünü rahat geçirmeyi tercih etme, kendi ihtiyaçlarını ön planda tutma, başarı için aile iletişimini erteleme, kendi mutluluğunu başka şeylerden daha fazla önemseme gibi davranışları benimsediklerini ortaya koymaktadır.²⁰ Gençlerdeki bireyci ve narsist eğilimleri tespit etmek amacıyla 410 lise öğrencisi üzerine yapılan bir başka alan araştırmasında ise ankete katılan gençlerin %41,7’sinin kendisini olağanüstü bir insan olarak tanımladığı görülmektedir.²¹ Dahası bu kuşağın hızlı düşünen ve çabuk kavrayan, bir an önce sorun çözmeye odaklanan, ben merkezli bir başarıyı hedefleyen, daha az çalışıp daha çok üreten, sosyal hayatına ve dış görünüşüne önem veren; insan, kadın, çocuk, işçi ve hayvan hakları gibi evrensel haklara daha duyarlı olabilen, yerli vatandaş zihniyetinden ziyade kendisini dünya vatandaşı gibi gören birtakım farklı özelliklere sahip olduğu²² ifade edilmiştir.

Z neslindeki pek çok birey için ön plana çıkan ayırt edici bir diğer güç, muhafazakâr veya yargılayıcı olmayı değil, bir durum hakkında adil bir karar vermek için birden fazla kaynaktan aktif olarak kanıt arama istekliliğini ima eden muhakeme yeteneğidir. Bu yeteneğin ürünü olan açık fikirlilik, durumlara ve meselelere farklı bakış açılarından ve alışılmadık şekillerde bakmalarına imkan tanımaktadır.²³ Mevcut kalıpları sarsan bu düşünüş tarzının ortaya çıkmasını sağlayan en temel faktör ise her yönüyle bambaşka bir dönemin içinde doğup büyümüş ve sosyalleşmiş olmalarıdır. Hatta bu bağlamda çok farklı bir çağa girdiğimiz ve bu çağın çok farklı bir dünya

²⁰ Üsküdar Üniversitesi (ÜSÜN), "Z Kuşağının Yaşam Amaç Becerisi Düşük Çıktı! Popüler Olma, Kolay Kazanç ve Rahat Yaşamı Tercih Ediyorlar" (Erişim 30 Ağustos 2021).

²¹ Emrah Arğın, "Z Kuşağının Sosyal Medya Bağımlılığı ve Narsist Eğilimler: Elazığ İli Örneği", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/6 (2019).

²² Gökçen Çatlı Özen, "Gençlik Tipolojisi", *Z Kuşağı: Teorik ve Uygulamalı Bir Araştırma*, ed. Gökçen Çatlı Özen-Alev Duran (İstanbul: Akademisyen Kitabevi, 2021), 24-25.

²³ Corey Seemiller-Meghan Grace, *Generation Z: A Century in the Making* (New York: Routledge, 2019), 29.

yaratmak üzere olduğu, bu noktada Z kuşağının idealist değerlerden uzak ve tamamen pragmatist bir yaşam tarzını benimseyen, Fukuyama'nın "son insan" dediği şeye dönüşüp dönüşmeyeceği sorgulanmıştır.²⁴ Henüz şafağında olduğumuz bu çağın adı ise transhümanizmdir.

2. Transhümanizm: Büyüyen Bir Dünya Görüşü

Sosyolojinin kurucu isimlerinden biri olan Karl Marx, meşhur eseri *Komünist Manifesto*'ya çarpıcı bir ifadeyle başlamaktadır: "Avrupa'da bir hayalet dolaşiyor: komünizmin hayaleti".²⁵ Buradaki vurgu, görünür olmasa da etkisi her yerde hissedilen ve yaklaşan bir dönüşümün ya da yeni bir çağın ayak seslerinin duyulmaya başladığı yönündedir. Tarihsel sürecin seyri Marx'ı haksız çıkarmış olsa da içinde bulunduğumuz 21. yüzyılın benzer bir atmosfere sahip olduğu söylenebilir. Zira bugün başta ABD ve Avrupa olmak üzere birçok gelişmiş toplumda yeni bir hayalet dolaşmaktadır: transhümanizmin hayaleti.

Transhümanizm 1980'li yıllarda gelişmeye başlayan ancak 90'lı yılların sonuna doğru sistematik hale getirilerek genel hatlarıyla tanımlanmış sosyokültürel bir harekettir. Bu noktada o, mevcut ve beklenen gelecekteki teknolojilerin ortaya çıkardığı etik, sosyal ve stratejik konuları anlamak ve değerlendirmek için disiplinler arası bir yaklaşımı temsil etmektedir. Odak noktası, özellikle insan uygarlığının hayatta kalmasını tehdit eden veya aksine temel insani sınırlamaların üstesinden gelmek için fırsatlar yaratmayı vadeden teknolojilerdir. Bunlar radikal biçimde uzatılmış insan ömrünü, hastalıkların ve gereksiz ıstırapın ortadan kaldırılmasını veya insanın entelektüel, fiziksel ve duygusal kapasitesinin geliştirilmesini sağlayabilen teknolojilerdir. Transhümanizm insan koşullarını iyileştirmek için yalnızca eğitim gibi geleneksel araçları değil aynı zamanda insan organizmasını fizyolojik olarak geliştirmek için bilim, teknoloji ve diğer deneysel yöntemlerin kullanımının gerekli ve zorunlu olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda transhümanistler, insan doğasını tamamlanmamış bir süreç ola-

²⁴ Hakan Senbir, *Z "Son İnsan" mı?: Z Kuşağı ve Sonrasına Dair Düşünceler* (İstanbul: "O" Kitaplar, 2004).

²⁵ Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, çev. Cenap Karakaya (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998), 43.

rak görmektedir.²⁶ Bu “bitmemişlik” ise iyileştirme teknolojilerinin akıllıca kullanılmasıyla arzu edilen şekillerde yeniden şekillendirilebilecek bir potansiyeli yansıtmaktadır. Bu anlamda transhümanizm sadece bir çalışma alanı değil aynı zamanda birçok değer bileşenini de içeren bir dünya görüşüdür.²⁷

İnsan doğasının eksik ve sınırlı olduğuna yönelik düşünceler/görüşler ile bu sınırlılıkların giderilmesine/geliştirilmesine yönelik arzular aslında yazılı tarihin başlangıcından bu yana mevcut olmuştur. Bu bağlamda transhümanizm, insan varoluşunu sosyal ve bedensel olarak kökten dönüştürmek amacıyla matuf kadim ve kültürlerarası özelemlerin modern bir ifadesi olarak görülebilir. Aydınlanma döneminden önce bu tür özelemler ekseriyetle din, büyüsel tıp ve spiritüel uygulamalarla ifade ediliyorken Aydınlanma bu arzuları sağlığı, uzun ömürlülüğü ve insan yeteneklerini iyileştirmek için bilim ve teknolojiyi kullanma ve toplumu köklü bir şekilde değiştirebilmek için akıllı kullanma projelerine kanalize etmiştir.²⁸ Ardından kapitalizm ve sanayileşme süreciyle birlikte sekülerizm ideolojisi yaygınlaşarak tanrı geri plana itilmiş ve hem fiziksel doğa hem de insan doğası metalaşma vasıtası haline getirilmiştir. Terim olarak ilk defa J. Huxley tarafından 1957 yılında kullanılan²⁹ transhümanizmin, insanın sınırlılıklarla dolu doğasını değiştirme ve nihayetinde onu tanrısal olandan koparma amacıyla olduğu söylenebilir. Buna göre hayatta belirleyici olan tanrıdan ziyade insandır. Buradan hareketle bu akımın, düşünce ve pratikleri bakımından dini dışarıda tutma ve yeni kutsallar üretme potansiyeline sahip olan seküler bir girişim³⁰ olduğu ifade edilmiştir.

Geniş anlamda bakıldığında transhümanizm, insanın kısıtlı doğasını geliştirerek insanlık sonrası durumuna geçmeyi amaçlayan bir harekettir. İnsanlık durumunun yeniden inşası için, artık ona “insan” demenin uygun-

²⁶ Max More, "The Philosophy of Transhumanism", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (Chichester: Wiley-Blackwell, 2013), 4.

²⁷ Nick Bostrom, "Transhumanist Values", (Erişim 5 Nisan 2022).

²⁸ James J. Hughes, "The Politics of Transhumanism and the Techno-Millennial Imagination, 1626–2030", *Zygon* 47/4 (2012).

²⁹ Julian Huxley, *New Bottles For New Wine* (London: Chatto & Windus, 1957).

³⁰ Ahmet Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020a), 17-18.

luğunu sorgulamaya yetecek kadar radikal bir şekilde bilim ve teknolojinin kullanılmasını savunmaktadır. Bu hedefe giden en iyi yol konusunda transhümanistler arasında evrensel bir anlaşma olmasa da aslında genel vizyon yeterince açıktır: Genetik mühendisliği, yapay zekâ, robotik ve nanoteknolojideki gelişmeler hastalığı yenmemize, mutsuzluğu ortadan kaldırmamıza, katlığı sona erdirmemize ve belki de sonsuza kadar ölümü ertelememize imkan verecektir.³¹

21. yüzyılda mezkûr teknolojilerin yanı sıra bilgisayar teknolojisi ve biyoteknolojinin durdurulamaz yükselişi transhümanizmin cazibesini artıran temel unsurlar arasındadır. Bu bağlamda transhümanizm teknoloji çağının getirdiği yeni bir felsefi hareket olarak görülebilir. Geline nokta da henüz ölümü yenme aşamasında olmasak da teknoloji sayesinde yaşamı daha katlanılabilir kılarak ömrü uzatma gücüne sahip olduğumuz söylenebilir. Aslında yukarıda belirtildiği gibi insanoğlunun kendi sınırlılıklarını aşması ve ölümü yenme düşüncesi potansiyel olarak hep var olmuştur. Ancak bu düşüncelerin pratiğe dökülebilmesinin mümkün olduğuna dair inanç hiç bu kadar aktüel olmamıştır. Zira transhümanizmin temel amacı yaşlılık ve ölümün yanı sıra bozulan insan uzuvlarının yeniden varlığa getirilerek biyolojik sınırların aşılma çabasıdır. Örneğin, sentetik biyoloji sayesinde doğuştan veya sonradan kaybedilen organlar yeniden üretilebilecek, hücrelerin yapısında yeni değişimler gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda biyoteknoloji alanında artık kök hücre transferine geçilmiş, genetik şifreler çözümlenmeye başlamış, genetik materyaller üzerinde oynamayla insanın genetik yapısının değiştirilmesi aşamasına girilmiştir.³²

Bugün transhümanist hareket özellikle Batılı ve gelişmiş ülkelerde git-tikçe artan bir taraftar kitlesine sahip olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde de yavaş yavaş dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Bu hareketin bu denli etkili olmasının belki de en önemli nedeni insanın yaşama, hayata, hayatın anlamı ve değerine dair sil baştan bir çerçeve çizmesi ve yaşamın daha bilinçli hale geleceği birtakım uygulamaları inşa etme amacına matuf

³¹ Charles T Rubin, "What is the Good of Transhumanism?", *Medical Enhancement and Posthumanity*, ed. Bert Gordijn-Ruth Chadwick (Berlin: Springer, 2008), 137.

³² Aysel Demir, "Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm", *Online Academic Journal of Information Technology* 9/30 (Kış 2018), 95-100.

olmasıdır. Bir başka ifadeyle bu durum insan psikolojisinin hayatta kalma güdüsüyle, rahat ve konforlu yaşamı arzulamasıyla, acıdan ve ıstıraptan uzak kalmayı hayal etmesiyle ilgili olağan ve doğuştan gelen bir yönü olarak okunabilir. Bu, büyük ölçüde transhümanizmin büyüyen bir dünya görüşü haline gelmesinin nedenidir.³³

İçinde yaşadığımız dönemde, özellikle son yirmi yılda, hızla gelişen teknoloji sayesinde insanoğlunun tarihinde yepyeni bir aşamaya girmek üzere olduğumuz söylenebilir. Öyle ki nispeten yakın bir gelecekte gerçek yapay zekâyla karşılaşabilme, bu yapay zekâyı çeşitli ara yüz teknolojileriyle birleştiren yeni tür bilişsel araçlar geliştirebilme imkânı ortaya çıkabilecektir. Moleküler nanoteknoloji herkes için bol miktarda kaynak üretmeyi ve vücudumuzdaki biyokimyasal süreçleri kontrol etmemizi sağlayarak hastalıkları ve istenmeyen yaşlanmayı ortadan kaldırmamızı sağlama potansiyeline sahip görünmektedir. Dahası beyin-bilgisayar ara yüzleri ve nörofarmakoloji gibi teknolojilerin insan zekâsını güçlendirebileceği, duygusal refahı artırıp sevdiklerimize sürekli bağlılık kapasitemizi geliştirebileceği söylenebilir. Bugün giderek artan sayıda bilim insanı ve filozof transhümanizmin kapsadığı olasılıkları ve olanakları ciddiye almaya başladığından günümüzde yavaş yavaş kültürel hayatın merkezine girmeye başlamaktadır. Zira internet ve sosyal ağlar aracılığıyla hızla genişleyen transhümanist topluluklar ile dünyanın birçok ülkesinden çok sayıda tartışma grubu kâr amacı gütmeyen bir örgüt olan Dünya Transhümanist Derneği şemsiyesi altında toplanmıştır.³⁴

Transhümanizm hareketi şimdilik Batı'da ve gelişmiş ülkelerde yaygınlaşmaya başlamış olsa da er ya da geç (aslında dijital etkileşim kanallarının merkezî konumda olduğu bir çağda 'geç' diye bir şey yoktur) onun Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelere de sirayet edeceği öngörülebilir. Öyle ki sosyal hayatın hemen hemen tüm alanlarında etkin olması muhtemel olan bu süreç durdurulabilecek ya da engel olunabilecek bir süreç gibi dur-

³³ Natasha Vita-More, "Transhumanism: The Growing Worldview", *Google It: Total Information Awareness*, ed. Newton Lee (New York: Springer, 2016), 477.

³⁴ Nick Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak*, ed. Calvin Mercer-Derek F. Maher (New York: Palgrave Macmillan, 2014).

mamaktadır. Dahası bu sosyolojik süreç önünden kaçabileceğimiz ya da aldırmazlık edeceğimiz bir süreç olmayıp insanlığın bir şekilde yaşamak zorunda kalacağı kaçınılmaz bir süreç gibi görünmektedir.³⁵ Zira transhümanizm teknolojik gelişmeye endeksli bir harekettir ve teknolojik gelişmeler durmadıkça (ki teknolojinin doğası buna uygun değildir) bu hareketin her geçen gün daha da popüler hale geleceği öngörülebilir.

3. Transhümanist Değerlerin Z Kuşağındaki İzdüşümleri

İnsanın sosyal bir varlık olması hem sosyalleşme süreciyle insana has vasıfları kazanmasına hem de tarihin belirli bir döneminde, belirli bir toplumsal ortamda yaşamasına atıf yapmaktadır. Bu nedenle insanın düşünüş biçimi, dünyaya bakışı, değerleri ve idealleri içinde yaşadığı dönemin ve toplumun tarihsel şartlarının izlerini taşımaktadır. Alman filozof Hegel bu durumu *zamanın ruhu* (*zeitgeist*) olarak kavramsallaştırmıştır. Ona göre belirli çağlarda ortaya çıkan belirli düşünüş biçimleri vardır ve bu, insanın diğer tüm tarihsel yönlerine (siyaset, yönetim biçimleri, sanat ve din gibi) sirayet etmektedir.³⁶ Bu etki o kadar güçlü ve derindir ki insanların hâkim düşünüş biçiminden farklı bir bilinç geliştirmesi çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Tarihçi Harari bu durumu çarpıcı bir biçimde ifade etmektedir:

Firavunlar Mısır'ı üç bin yıl, papalık ise Avrupa'yı bin yıl yönetti. II. Ramses döneminde bir Mısırlıya bir gün firavunların yok olacağını söyleseydiniz muhtemelen dehşete kapılıp “Nasıl firavunsuz yaşarız? Düzen, barış ve adaleti kim sağlar” derdi. Ortaçağda insanlara bir gün tanrının öleceğini söyleseydiniz korku içinde “Nasıl tanrısız yaşarız? Hayatımıza kim anlam verip bizi kıyametten koruyacak” diye feryat ederdi.³⁷

İçinde yaşanan çağın düşünsel yapısı ve değerleri toplumun bütün fertlerini etkilemekle birlikte bu etki özellikle o dönemin içinde dünyaya gelmiş ve sosyalleşmiş genç nesil üzerinde daha belirgindir. Bu nedenle genç ku-

³⁵ Ahmet Dağ, *Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü* (Ankara: Elis Yayınları, 2020b), 250.

³⁶ Friedrich Hegel, *Lectures on the History of Philosophy*, çev. E. S. Haldane (London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., Paternoster House, Charing Cross Road, 1892), 53-55.

³⁷ Yuval Noah Harari, *Homo Deus*, çev. Poyzan Nur Taneli (İstanbul: Kolektif Kitap, 2020), 79.

şakları anlamak için çağın ruhu olarak ifade edilen tarihsel zamanın psiko-sosyal etkilerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Zira insanların yaşadıkları çağ algı, bilinç ve davranışlarını az veya çok belirlemekte olup kişiliklerinin, karakterlerinin, değer ve tutumlarının şekillenmesinde ailelerinden daha baskın konumda olabilmektedir.³⁸ Bu bağlamda transhümanist hareketin giderek yaygınlaşarak 21. yüzyılın ruhunu şekillendiren en önemli akımlardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu hareket, savunduğu değerleri aleni bir şekilde olmasa da örtük ya da dolaylı olarak özellikle genç nesillere aktarmakta ve etki alanını genişletmektedir. Bu tür değerlerin özellikle sosyal medya ve *kültürel bir anlam deposu*³⁹ olarak işlev gören sanal platformlar (Netflix gibi) aracılığıyla yayıldığını belirtmek gerekmektedir. Bu nedenle teknolojik bir çağın içinde dünyaya gelen Z kuşağı bireyleri, gelişen teknolojik ilerlemelere dahil oldukça bu tür değerleri bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde benimsemekte ya da bunlardan etkilenmektedir. Örneğin son on yılda Netflix'te yayımlanan içeriklere bakıldığında bu tür yayınların transhümanizmle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı birtakım değerlerin (cinsiyet özgürlüğü, sekülerlik, ırkçılık karşıtlığı, bireysel özgürlük, insan doğasının anlamı, yeni teknolojilere açık olma vb.) yayılmasına/meşrulaştırılmasına ortam hazırladığı görülmektedir.⁴⁰

Transhümanizmin teknolojik ilerlemeyle bağlantılı değerleri oldukça geniş bir anlam yelpazesini içerse de genel hatları çoğu zaman belirgindir. Bu değerlerin genel çerçevesini, akımın önde gelen savunucularından Nick Bostrom şöyle özetlemektedir:

1. Her şeyden önce transhümanistler, özellikle insanı geliştirmeye/iyileştirmeye yönelik teknolojiler söz konusu olduğunda, tipik olarak bireysel özgürlüğe ve bireysel seçime büyük önem vermektedir.
2. Eleştirel düşünme, açık fikirlilik, bilimsel araştırma ve açık tartışma olmazsa olmaz ilkeler arasındadır.

³⁸ Asım Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kıskaçında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", *İlahiyat Akademi* 12 (Aralık 2020), 11-15.

³⁹ Jonathan Gray-Amanda D. Lotz, *Television Studies* (Cambridge: Polity Press, 2012).

⁴⁰ Örneğin Netflix'te yayımlanan Black Mirror dizisinin felsefi ve kültürel boyutları için bk. Qu-ang Ngo, *We Have Always Been Posthuman: The Articulation(s) of the Techno/human Subject in the Anthology Television Series Black Mirror* (Athens, USA: Ohio University, 2020).

3. Varsayımları ve yanlış sınırları sorgulamak. Bu sorgulayıcı tutum, kişinin inançlarını ve varsayımlarını gözden geçirme eğilimini ifade etmektedir.

4. Transhümanistler gündelik yaşamlarında daha doğru karar vermelerini sağlayacak teknolojik yeniliklere büyük ilgi duyarlar.

5. Transhümanizm pragmatizme eğilimlidir.

6. Irkçılık ve cinsiyet ayrımcılığı kabul edilemez. Ön yargularla yüzleşerek nihayetinde diğerlerine sunulan seçeneklerin genişletilmesi gerekmektedir.⁴¹

Transhümanizmin bir diğer önde gelen ismi Max More, transhümanizmin akıllı teknoloji, öz yönelim ve rasyonel düşünme ilkeleriyle nitelendirilebileceğini belirtmektedir. Ona göre akıllı teknoloji, teknolojileri kendi içinde amaç olarak değil yaşamı iyileştirmenin etkili araçları olarak tasarlamak ve yönetmek anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle bu tür teknolojilerin temel amacı biyolojik mirasımızdan, kültürümüzden ve çevremizden türetilen “doğal” ama zararlı, sınırlı nitelikleri aşmak için bilim ve teknolojiyi yaratıcı ve cesurca uygulamaktır. Öz yönelim ise bağımsız düşünceye, bireysel özgürlüğe, kişisel sorumluluğa, öz yönlendirmeye, kendine saygıya ve başkalarına paralel bir saygıya değer vermek anlamına gelmektedir. Son olarak rasyonel düşünme körü körüne inanmak yerine akli tercih etmek ve dogmayı sorgulamaktır. İnançlara bağlı kalmak yerine anlamak, denemek, öğrenmek, meydan okumak ve yenilik yapmak anlamına gelmektedir.⁴² Bu ilke ve değerler transhümanist hareketin doğası gereği seküler bir hareket olmasına gönderme yapmakta⁴³ ve Marx'ın kapitalizmin gelişimiyle yaşanan dönüşümü anlatmak için kullandığı metaforu⁴⁴ anımsatırcasına bir zamanlar kutsal kabul edilen bazı değerlerin buharlaşmasına sebebiyet vermektedir. Bu değer dönüşümünün izlerini özellikle 21. yüzyılın nesli olarak görebileceğimiz Z kuşağında görmek mümkündür.

⁴¹ Bostrom, "Transhumanist Values".

⁴² More, "The Philosophy of Transhumanism", 5.

⁴³ Hava Tirosh-Samuels, "Transhumanism as a Secularist Faith", *Zygon* 47/4 (December 2012).

⁴⁴ Marx'ın kullandığı söz konusu metafor “katı olan her şey buharlaşıyor” şeklindedir. Detaylı bilgi için bk. Marx-Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, 49-50.

Orta Avrupa'da Z kuşağı üzerine yapılan bir çalışmada bu kuşağın mensuplarının her şeyi yeniden değerlendiren, sorgulayan ve eleştiren, pragmatik bir yaşam tarzını benimseyen, bireyselliklerini her fırsatta dışa vurmak isteyen, öznel deneyimleri ve zevki özellikle önemseyen ve benmerkezci davranış kalıplarına sahip oldukları ifade edilmiştir.⁴⁵ Yakın zamanda Türkiye'de yapılan bir araştırmada da anı yaşamak konusundaki heyecan ve istekleri Z kuşağının belirgin özellikleri olarak kendini gösterirken ölüm hakkında düşünmek istemedikleri ortaya konulmuştur.⁴⁶ Buna ek olarak bazı araştırmalarda ise Z kuşağının sınırlamaya veya bireysel özgürlüğünü kısıtlamaya çalışan her türlü girişime, engelle karşı isyan ettiği, toplumsal ve geleneksel değerlere kayıtsız kaldığı ve dinsel inanç biçimlerine yönelik eleştirel bir tutum takındığı görülmüştür. Dahası bu kuşağın; ebeveynlerinin inançlarından, değerlerinden ve yaşam pratiklerinden farklılaştığı ve kendilerinden önceki tüm kuşaklardan çok farklı bir düşünüş tarzına sahip olduğu⁴⁷ ifade edilmiştir. Bu farklılığın en belirgin yansımalarından birinin de hedonizm olduğu söylenebilir. Zira hayatın amacının yalnızca haz elde etmek olduğunu salık veren hedonist anlayışı günümüz Z kuşağı gençliğinde görmek mümkündür. Nitekim hedonist gençlik her şeyden önce maddi unsurları ön planda tutan, tüketimi bir çeşit zevk aracı haline getiren, yaşamdan zevk almayı ve mutluluğu bir gaye olarak gören, bu bağlamda toplumsal ve dinî değerleri yok sayan ya da önemsemeyen gençlik tipini ifade etmektedir. Gündelik yaşamında mutlu olmayı ve haz almayı önceleyen genç açısından toplumsal ve dinî kısıtlamaların önemi azalmıştır. Dolayısıyla kendi mutluluğuna engel teşkil eden herhangi bir değere ya da norma önem vermeme eğilimindedir.⁴⁸

Lise gençlerinin değer yönelimleri üzerine yapılan bir diğer çalışmanın sonuçlarına göre değer tercihlerinin geçmişten günümüze değişim gösterdiği; gençlerin bireysel yenilik arayışı, bağımsız düşünme ve davranmayı

⁴⁵ Töröcsik vd., "How Generations Think", 31.

⁴⁶ ÜSÜN, "Z Kuşağının Yaşam Amaç Becerisi Düşük Çıktı! Popüler Olma, Kolay Kazanç ve Rahat Yaşamı Tercih Ediyorlar".

⁴⁷ Mehmet Zeki Duman, *Kuşak Çatışması: X ve Z Kuşağı Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma* (Ankara: Nobel Yayınevi, 2019), 205-206.

⁴⁸ Fatma Nur Şengül-Halil Aydınalp, "Yeni Bir Gençlik Tipolojisi ve Ölçek Denemesi: Hedonist Gençlik", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1/50 (2021), 131.

içeren öz yönelim değerine önem verdikleri ve değişime karşı dirençli olmayı ifade eden muhafazakârlık değerlerinden uzaklaştıkları görülmüştür.⁴⁹ Bu uzaklaşma yakın zamanda kuşaklar arasında yapılan karşılaştırmalı bir çalışmada da karşımıza çıkmaktadır. Buna göre evlilik öncesi cinsel birliktelikte sakınca görmeme oranı birinci nesilden üçüncü nesle doğru (yaşlılardan gençlere doğru) ciddi bir artış göstermektedir. Birinci nesilde sakınca görmeyenlerin oranı yüzde 1,8 iken bu oran ikinci nesilde yüzde 4,3'e; üçüncü nesilde ise yüzde 15'e çıkmaktadır. Dahası toplum tarafından benimsenen değerlerin kendisini ilgilendirmediğini söyleyenlerin oranı yüzde 23,5'tir. "Beni ilgilendirmiyor" diyenlerin birinci nesildeki oranı yüzde 19,5 iken ikinci nesilde yüzde 21,3 ve üçüncü nesilde yüzde 30,3 olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla toplum tarafından benimsenen değerleri dikkate alma noktasında birinci nesilden üçüncü nesile doğru bir azalma söz konusudur. Yine öznel dindarlık algısı açısından da benzer bir durum söz konusudur. Birinci neslin yüzde 19,5'i kendisini "çok dindar" olarak tanımlarken bu oran ikinci nesilde yüzde 7,8'e, üçüncü nesilde ise yüzde 6'ya düşmektedir. Kendisini "dinle az ilgili" görenlerin oranı birinci nesilde yüzde 7,3 iken üçüncü nesilde bu oran yüzde 15,1 olarak tespit edilmiştir.⁵⁰

Türkiye'de yakın zamanlarda yapılan bazı saha çalışmaları da yukarıdaki verileri destekler niteliktedir. Örneğin Konya'da lise öğrencileri ile yapılan bir çalışmadan elde edilen bulgular yüksek oranlarda olmasa da gençlerin ateizm ve deizme eğilim gösterdiğini, evren ve yaşamın kendisine dair varoluşsal sorulara dini dışlayan, akla/bilime referans veren açıklamalara yöneldiklerini göstermektedir. Çalışmadan elde edilen veriler %6'luk bir kesimin yüksek düzeyde din dışı yönelime sahip olduğunu, %3,4 oranında ateist, %2,7 oranında agnostik ve %2,3 oranında deist Tanrı anlayışının benimsendiğini göstermektedir. Bu bulgular muhafazakâr kimliği ile tanınan bir ilde lise gençliğinin dine karşı mesafeli olduğunu göstermesi⁵¹ bakımından

⁴⁹ Zöhre Kaya vd., "Lise Öğrencilerinin Değer Yönelimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 31 (Ağustos 2017).

⁵⁰ Mustafa Bakırcı, "Üç Nesilde Dini ve Kültürel Değişim", *Tevilat* 1/1 (Haziran 2020).

⁵¹ Sibel Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 137.

oldukça dikkat çekicidir. Benzer şekilde lise gençleri üzerine yapılan bir çalışmada Allah inancı kuvvetli olsa da lise gençlerinin kız-erkek ilişkilerinde, günlük işleriyle ilgili karar verme süreçlerinde, giyim tercihlerinde ve eğlence kültürlerinde dinin ne dediğiyle pek ilgilenmedikleri ve dine başvurmadıkları verilerden çıkan sonuçlar arasındadır.⁵² Kuşaklar arası dindarlık eğilimleri üzerine yapılan bir başka çalışmada ise Z kuşağından katılımcıların günlük planlamalarında dinî faaliyetlerin etkisinin çok sınırlı olduğu ve düzenli bir ibadet rutinlerinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁵³

Öte yandan ABD'de yapılan çalışmalara bakıldığında dinî alanla ilgili benzer dönüşümlerin yaşandığı görülmektedir. Buna göre bugün ABD'deki Z kuşağının yaklaşık yüzde 40'ının herhangi bir dine bağlı olmadığı, yani kurumsal dinden uzaklaştıkları⁵⁴ ifade edilmiştir. Yine ABD'de Z kuşağına mensup üniversite birinci sınıf öğrencilerinin dörtte biri ile üçte biri arasında bir grubun herhangi bir dinî inançla özdeşleşmediği belirtilmiştir. Bunlar inanmayan, sorgulayan ve hiçbir dine bağlılığı olmayan bir grup olup kendini ateist ve agnostik olarak tanımlayan gençlerin sayısının yaşlılardan daha fazla olduğu görülmektedir. Dahası önceki kuşakların gençlik zamanlarındaki bağlılıklarına kıyasla bugünün gençleri dine daha az bağlı görünmektedir. Bu bağlamda din, Z kuşağındaki pek çok birey için en önemli gündem maddesi değildir. Örneğin, Z kuşağı üzerine yapılan bir çalışmada 1337 katılımcıdan yalnızca 5'i, iyi bir yaşamı neyin oluşturduğunu anlatırken dinle ilgili herhangi bir şeyden bahsetmiştir. Buna ek olarak 1246 Z kuşağı öğrencisinden sadece 6'sı kendi kuşaklarının dünyayı daha iyi bir yer haline getirmesinin bir yolu olarak dini gündeme getirmiş ve 1250 kişiden sadece 9'u, nesillerinin gelecekte karşılaştacağı en önemli sorunlardan biri olarak dini görmüştür.⁵⁵

⁵² Seher Şen, *Din ve Sekülerleşme: Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Kocaeli İli İzmit İlçesi Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 150.

⁵³ Sena Gökçe, *Kuşaklara Göre Dindarlık Eğilimleri: Y ve Z Kuşaklarının Dindarlık Eğilimleri Üzerine Bir İnceleme* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 111.

⁵⁴ Varun Soni, "Next-Generation Religion and Ethics", *Next-Generation Ethics: Engineering a Better Society*, ed. Ali E. Abbas (Cambridge: Cambridge University Press, 2019).

⁵⁵ Seemiller-Grace, *Generation Z: A Century in the Making*, 175-178.

Batı'da (özellikle ABD'de) Z kuşağının din açısından en belirleyici özelliklerinden birinin Hristiyanlık sonrası bir bağlamda yetiştirilecek olan ilk kuşak olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle bazı yazarlar özellikle Hristiyanlığın geleceğine bakarken “insanlık doktrinini hem değişen ahlak hem de yeni teknolojik sınırlarla yüzleşecek şekilde incelemeye ve açıklamaya zorlanacaklarını”⁵⁶ düşünmektedir. Benzer şekilde Z kuşağının Batı'da dinin karşı karşıya olduğu en önemli kültürel meydan okuma olduğu belirtilmiştir. Pew Araştırma Merkezi tarafından otuz beş bin Amerikalı üzerinde yakın zamanda yapılan bir anket, hiçbir dine bağlı olmayanların yükselişinin Amerika'daki yetişkinlerin yüzde 23'ünü kapsayacak şekilde büyüdüğünü ortaya koymuştur. Bu, ABD'deki her dört yetişkinden birinin dinî kimliği sorulduğunda “hiçbir şey” demesi anlamına gelmektedir. Dahası bu kitlenin büyük bir kısmını oluşturan Z kuşağının Hristiyanlık sonrası dünyanın yeni gerçekliğini simgeleyeceği, Batı'daki en etkili dinî güç olan Hristiyanlığın karşı karşıya olduğu misyoner mücadelenin merkezinde yer alacağı ifade edilmiştir. Buradan hareketle gittikçe büyüyen ve topluma rengini vermeye başlayan Z kuşağının kaçınılmaz olarak her dinî cemaatin stratejisini yeniden düşünmeye zorlayacağı iddia edilmiştir. Zira bu nesil için en büyük değer bireysel özgürlükten başka bir şey olmadığı ve hiçbir şekilde felsefi açıdan muhafazakâr olmadıkları⁵⁷ ifade edilmiştir.

ABD'de 18-24 yaş arası gençleri kapsayan 1974 ile 2016 yılları arasında yapılmış *General Social Survey* araştırmasına göre 2016 yılında her 3 kişiden 1'i tanrıya inanmadığını belirtirken dua etmede de benzer bir sert düşüşün olduğu görülmektedir. 2004 yılında en azından arada bir dua ettiğini söyleyen genç yetişkinlerin oranı %84 iken 2016 yılında dörtte biri hiç dua etmediğini belirtmiştir. Hem kamusal alanda hem özel hayatlarında daha az dindar olan genç neslin sayısı gitgide artmaktadır. Üstelik özel hayattaki dinsel inançların zayıflamasının genç kuşakların dinden uzaklaşmasının yalnızca kurumlara duydukları güvensizlikten kaynaklanmadığı hem evlerinde hem de kalplerinde bütünüyle dinden kopanların sayısının artma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Z kuşağının genel olarak ABD tarihindeki

⁵⁶ White, *Meet Generation Z*.

⁵⁷ White, *Meet Generation Z*.

dindarlık düzeyi en düşük kuşak olduğu⁵⁸ ifade edilmiştir. Benzer şekilde Avustralya'da 13-18 yaş arası gençlerle yapılan bir çalışmada dinî aidiyetiniz nedir sorusuna yanıt verenlerin %52'si "hiç" cevabını vermiştir. Ayrıca katılımcılara kendinizi din ve maneviyat açısından nasıl tanımlarsınız sorusuna %35'i ne dindar ne de manevi hassasiyetlerinin olduğunu belirtmiştir.⁵⁹

Günümüzde Z kuşağının değerlerinin beslendiği kaynaklar tümüyle farklılaşmıştır. Teknoloji çağının yarattığı değişim sürecinde genç kuşaklar yerel değerlerin baskın olduğu kültürel iklimden çıkarak küresel dünya değerlerinin çekim alanına girmiştir. Üstelik bu yeni kuşağın ne geleneksel değerlerle ne de dinî inanç formlarıyla çok fazla alışverişi olmadığı gibi bu dayanakların dayatmalarına da tepkili oldukları anlaşılmaktadır. Bunun en belirgin örneği aile kurumunun temelini oluşturan evliliğe dair kuşaklar arasında ortaya çıkan farklılaşmadır. Özellikle Z kuşağının evliliğe daha soğuk bakması ailenin geleceğini de tartışmaya açmaktadır. Yapılan bir araştırmada bir önceki kuşaktan farklı olarak Z kuşağının %25'inin evliliği gereksiz ya da önemsiz bulduğu ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak yetişkinlerin %65,5'i Z kuşağı gençlerinin, ebeveynlerinin ahlaki ve dinî değerlerine göre yaşamadığı görüşünü paylaşmaktadır.⁶⁰ Benzer şekilde diğer bir araştırmada bu kuşağın temel referans kaynağının artık din, aile ve akrabalık ilişkileri olmadığı, bunların yerini popüler kültürü üreten/yayan akıllı telefonlar ve dijital platformların aldığı belirtilmiştir. Zira bu kuşağın hem içinde doğup büyüdüğü dünya hem de bu dünyanın sorunları farklılaşmıştır. 21. yüzyılda artan küreselleşme ve ardı arkası kesilmeyen teknolojik devrimler yeni neslin değer ve davranışlarını doğrudan etkilemiştir. Bunun yanında küresel iklim değişikliği, insansız araçlar, yapay zekâ ve sosyal medya ağlarını da bu değişimin bileşenleri olarak görmek mümkündür. Böylesi bir ortamda doğup büyüyen Z kuşağının temel değerleri ise özgürlüğüne ziyadesiyle düşkün olma, benmerkezci bakış açısı ve yaratıcı fikir geliştirme olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶¹

⁵⁸ Twenge, *İ-Nesli*, 175-176.

⁵⁹ Anna Halafoff vd., "Religious Literacy of Australia's Gen Z Teens: Diversity and Social Inclusion", *Journal of Beliefs & Values* 41/2 (2020), 203.

⁶⁰ Duman, *Kuşak Çatışması*, 307-325 vd.

⁶¹ Mehmet Zeki Duman, "Üniversitede Okuyan Z Kuşağının Değişen Aile Algısı ve Aile İçi

X ve Z kuşağı üzerine yapılan karşılaştırmalı bir araştırmaya göre X kuşağında yer alanların %34,4'ü ailenin kutsal ve değer yüklü bir kurum olduğunu belirtirken Z kuşağı gençlerin %26'sı ailenin kutsal ve değer yüklü bir kurum olduğunu belirtmiştir. İki kuşak arasında ortaya çıkan aileye atfedilen kutsallıkla ilgili %8'lik fark geleneksel değerlerle büyümüş ve yetişmiş olan X kuşağına karşılık daha modern ve seküler değerlerle hayata bakan Z kuşağının ayırt edici unsuru olmaktadır. Bundan dolayıdır ki günümüzde bir ömür boyu sürmesi beklenen evlilikler bir çırpıda sonlandırılabilen, çiftler herhangi bir kerameti olmadığını düşündükleri aileden ve aileyi besleyen değerlerden uzaklaşabilmektedir. Özellikle de boşanma oranlarının Batılı toplumlarda çok yaygın olması ve âdeta sıradanlaşması yukarıda söz edilen kutsallığın hem bir inanç biçimi hem de bir yaşam pratiği olmaktan çıkması ile doğrudan ilişkilidir.⁶²

Değer değişiminin gözlemlendiği noktalardan biri de Z kuşağı gençlerinin şimdiye kadar hiç görülmediği kadar açık fikirli ve yeniliğe açık olmalarıdır. Yapılan bir çalışma, Z kuşağı öğrencilerinin yüzde 70'inin kendilerini tam olarak açık fikirli olarak gördüğünü ortaya koymuştur.⁶³ Bu açık fikirli olma hali en çok da cinsiyetle ilgili konularda belirgin hale gelmektedir. Zira aynı çalışmada Z kuşağı öğrencilerinin yaklaşık dörtte üçünün, trans bireylerin eşit haklara sahip olması gerektiğine inandığı ortaya çıkmıştır.⁶⁴ Üniversite öğrencileriyle yapılan bir diğer çalışmada da katılımcıların çoğu cinsel yönelimin bir tercih olduğunu belirtmiştir.⁶⁵ Dahası ABD'de bulunan Gallup Araştırma Şirketinin 2021 yılında yayımladığı bir rapora göre ülkede kendini LGBT olarak tanımlayan Z kuşağı üyelerinin oranının %15,9 olduğu ve bu oranın önceki kuşaklara doğru gidildikçe istikrarlı bir şekilde azaldığı tespit edilmiştir.⁶⁶ Cinsiyet ve cinsiyete dair toplumsal rol-

İlişkilerde Yaşadığı Sorunlar", *Sosyolojik Bağlam* 2/1 (2021), 27.

⁶² Duman, *Kuşak Çatışması*, 286-288.

⁶³ Corey Seemiller-Meghan Grace, *Generation Z Goes to College* (San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2016), 10.

⁶⁴ Seemiller-Grace, *Generation Z Goes to College*, 70.

⁶⁵ Aysel Mete-Nebahat Özerdoğan, "Ebelik Bölümü Öğrencilerinin Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transseksüel (LGBT) Hakkında Bilgi, Görüş ve Tutumlarının Değerlendirilmesi", *Sürekliliği Eğitimi Dergisi* 28/3 (2021).

⁶⁶ Jeffrey M. Jones, *LGBT Identification Rises to 5.6% in Latest U.S. Estimate* (Gallup, February 2021).

lerin geleneksel ve dinî açıdan öteden beri tabu olarak kabul edilen konular olduğu göz önünde bulundurulduğunda yaşanan bu değişimin ne denli radikal olduğu daha net anlaşılmaktadır.

Transhümanist hareketin etki alanını genişletmesinin bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birebir bağlantılı olduğu söylenebilir. Zira transhümanizm teknoloji güdümlü bir hareket olduğundan her yeni tekno-bilimsel devrim onun lehine sonuçlar doğuracaktır. Z kuşağının teknolojiye olan ilgisi ve bağımlılığa varan kullanımı, teknolojiyle beraber gelen yaşam tarzını ve değerleri ister istemez benimseme eğilimini artırmaktadır. Nitekim teknoloji ve hatta bilimin kendisi salt bir bilme uğraşısı olmayıp kültürel ve felsefi anlamlar üreten bir yapıya sahiptir. Günümüz Z kuşağı gençleri bilim ve teknoloji çağında doğup büyüdüğünden bilimin ürettiği anlam ve değerlerden daha fazla etkilenme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla gençler yaşlılara kıyasla bilime daha fazla inandıkları/güvendikleri için transhümanizmin gençler arasında daha popüler olacağını (ve yaşlılar tarafından daha güçlü bir şekilde karşı çıkılacağını) söyleyebiliriz.⁶⁷ Ancak burada sözünü ettiğimiz etkileşimin doğrusal bir neden-sonuç ilişkisi içermediğini belirtmek gerekmektedir. Başka bir ifadeyle transhümanist değerlerin yaygınlaşması ile bu değerleri benimseme eğiliminde olan Z kuşağı arasında tarihsel bir "seçici yakınlık" durumu söz konusudur.

Z kuşağının değer yönelimlerine genel olarak bakıldığında bireyselliği ve bireysel seçimi yücelttikleri, bu nedenle aile ve evliliğe dair kutsal kabul edilen değerleri sorgulama eğiliminde oldukları görülmektedir. Kabul edilen varsayımları ve yerleşik inançları sorgulamaları dine daha mesafeli yaklaşmalarını, eleştirel düşünme ve açık fikirli olmaları cinsiyete dair geleneksel anlam kodlarını kabullenmemelerini beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak yerel değerlerden ziyade evrensel değerlere yatkın olmaları, kendilerini tek bir kimlikle tanımlamıyor oluşları⁶⁸ ve teknolojik gelişme-

⁶⁷ John H. Evans, "Faith in Science in Global Perspective: Implications for Transhumanism", *Public Understanding of Science* 23/7 (2014).

⁶⁸ Türkiye'de yakın zamanlarda Gezici Araştırma Merkezi tarafından yapılan altı araştırmanın genel sonuçlarına göre Z kuşağının yüzde 68,7'sinin kendisini Atatürkçü, milliyetçi ya da muhafazakâr gibi kategorilerle tanımlamak istemediği ve kendilerini evrensel değerlere daha bağlı hissettikleri tespit edilmiştir. Bk. Odatv4.com (Oda TV), "Z Kuşağı Anketinden Hangi Parti Çıktı?" (Erişim 2 Ekim 2021).

lere ilgi duymaları da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla söz konusu kuşağın bu tür yönelimleri ile transhümanist değerler arasında ciddi oranda benzerlikler olduğu söylenebilir.

Sonuç

Günümüzde yaşanan tekno-bilimsel devrimler tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı ve bir o kadar da alışılmadık yenilikleri ihtiva etmektedir. Bir taraftan internet aracılığıyla sosyal medyanın ve etkileşimin baş döndürücü düzeyde yaygınlaşması, diğer taraftan genetik, robotik bilimi, yapay zekâ ve “akıllı” teknolojilerin hayatımıza girmesi radikal değişimleri beraberinde getirmektedir. Bu tür teknolojiler sayesinde insanı geliştirmeyi, sınırlılıklarını alt etmeyi, daha rahat ve acısız bir hayat sürerek insan hayatını daha da uzatmak amacıyla matuf olan transhümanist hareketin 21. yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye ve etkisini arttırmaya başladığı gözlenmektedir. Bu etki, yüzyılın başından itibaren dünyaya gelen, teknolojinin kucağında doğan ve transhümanizmin gelişmesiyle aynı tarihsel zaman diliminde büyüyen bireyleri ifade eden Z kuşağına da sirayet etmiştir. Her toplumsal hareketin varlığını devam ettirebilmek için bir hedef kitleye ihtiyaç duyduğu göz önünde bulundurulduğunda, transhümanizmin hedef kitlesinin Z kuşağı olduğu, dahası bu kuşağın istemli ya da istemsiz, açık ya da örtük bir biçimde transhümanist hareketin *taşıyıcısı* olduğu söylenebilir.

Transhümanizmin savunduğu ve yaydığı seküler değerler çağın içinde doğup büyüyen gençleri dolaysız bir şekilde etkilemektedir. Bu durum Z kuşağı bireylerinin değer yönelimlerinin farklılaşmasını ya da önceki nesillerin kutsal kabul ettiği birtakım değerlerin *buharlaşmasını* beraberinde getirmektedir. Zira bu kuşakla birlikte bugüne kadar sorgulanmayan birçok şey sorgulanmakta ya da dokunulmaz kabul edilen tabular dokunulur kılınmaktadır. Böylelikle öteden beri var olagelen tanımlar, değerler, anlamlar, kurallar, hedefler ve kabuller yeniden şekillenmektedir. Bu durum bir taraftan kaçınılmaz olarak kuşak çatışmasını doğururken diğer taraftan bu kuşağın sosyalleşme sürecinde ailenin etkisinin azalmasına neden olmaktadır.

Z kuşağının değer yöneliminin seyri toplumun iki temel kurumu olan aile ve dine yönelik üstü kapalı bir riski bünyesinde barındırmaktadır. Zira bir taraftan radikalleşerek artan bireycilik ve bireysel özgürlük eğilimi aile

kurumunun itibar kaybetmesine, diğer taraftan rasyonel ve sorgulayıcı tutum dinin insan hayatını kuşatan kutsal hâlesinin dağılmasına ortam hazırlamaktadır. Bu noktada öncelikle yapılması gereken şey bu yeni kuşağı bütün yönleriyle anlamaya dönük bilimsel çalışmaların artırılmasıdır. Buna ek olarak aileye ve dine dair söylemlerin söz konusu kuşağın dünyasına hitap edecek şekilde yenilenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Arğın, Emrah. “Z Kuşağının Sosyal Medya Bağımlılığı ve Narsist Eğilimler: Elazığ İli Örneği”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/6 (2019), 166-183.
- Avcı, Nazmi. *Toplumsal Değerler ve Gençlik: Bir Değerler Sosyolojisi Denemesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.
- Bakırcı, Mustafa. “Üç Nesilde Dinî ve Kültürel Değişim”. *Tevilat* 1/1 (Haziran 2020), 155-186.
- Bostrom, Nick. “Transhumanist Values”. <https://www.nickbostrom.com/tra/values.html#:~:text=This%20value%20entrains%20others%3A%20critical,that%20can%20improve%20decision%2Dmaking>.
- Bostrom, Nick. “The Transhumanist FAQ: A General Introduction”. *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak*. ed. Calvin Mercer-Derek F. Maher. 1-17. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Clegg, Stewart. “Ideal Type”. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ed. George Ritzer. 2201-2202. United Kingdom: Blackwell Publishing, 2007.
- Çatlı Özen, Gökçen. “Gençlik Tipolojisi”. *Z Kuşağı: Teorik ve Uygulamalı Bir Araştırma*. ed. Gökçen Çatlı Özen-Alev Duran. 17-32. İstanbul: Akademisyen Kitabevi, 2021.
- Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya Transhümanizm*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2. Basım, 2020a.
- Dağ, Ahmet. *Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları, 2. Basım, 2020b.
- Demir, Aysel. “Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm”. *Online Academic Journal of Information Technology* 9/30 (Kış 2018), 95-104.
- Duman, Mehmet Zeki. *Kuşak Çatışması: X ve Z Kuşağı Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2019.

- Duman, Mehmet Zeki. “Üniversitede Okuyan Z Kuşağının Değişen Aile Algısı ve Aile İçi İlişkilerde Yaşadığı Sorunlar”. *Sosyolojik Bağlam* 2/1 (2021), 20-36.
- Eşki, Hülya. “Bugünü Anlamak için Max Weber’i Yeniden Okumak”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 6/11 (2021), 187-198.
- Evans, John H. “Faith in Science in Global Perspective: Implications for Transhumanism”. *Public Understanding of Science* 23/7 (2014), 814-832.
- Giordan, Giuseppe. “Values”. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ed. George Ritzer. 5176-5180. United Kingdom: Blackwell Publishing, 2007.
- Gökçe, Sena. *Kuşaklara Göre Dindarlık Eğilimleri: Y ve Z Kuşaklarının Dindarlık Eğilimleri Üzerine Bir İnceleme*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Görünüm, Görünüm Gazetesi. “CHP’den ‘Z kuşağı’ açılımı”. Erişim 24 Eylül 2021. <http://gorunumgazetesi.com.tr/haber/76647/chpden-z-kusagi-acilimi.html>
- Gray, Jonathan-Lotz, Amanda D. *Television Studies*. Cambridge: Polity Press, 2012.
- Güdücü, Burcu. “Gençlik Tanımı, Teorileri ve Tipolojileri”. *Z Kuşağı: Teorik ve Uygulamalı Bir Araştırma*. ed. Gökçen Çatlı Özen-Alev Duran. 5-16. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021.
- Halafoff, Anna vd. “Religious Literacy of Australia’s Gen Z Teens: Diversity and Social Inclusion”. *Journal of Beliefs & Values* 41/2 (2020), 195-213. <https://doi.org/10.1080/13617672.2019.1698862>
- Harari, Yuval Noah. *Homo Deus*. çev. Poyzan Nur Taneli. İstanbul: Kolektif Kitap, 23. Basım, 2020.
- Hegel, Friedrich. *Lectures on the History of Philosophy*. çev. E. S. Haldane. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., Paternoster House, Charing Cross Road, 1892.
- Hughes, James J. “The Politics of Transhumanism and the Techno-Millennial Imagination, 1626–2030”. *Zygon* 47/4 (2012), 757-776. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9744.2012.01289.x>
- Huxley, Julian. *New Bottles For New Wine*. London: Chatto & Windus, 1957.
- İndependent, İndependent Türkçe. “AK Parti’den “Z kuşağı” planı: Genç seçmenlerin aileleriyle temas edilecek”. Erişim 24 Eylül 2021. <https://www.indyrturk.com/node/344801/haber/ak-partiden-z-ku%C5%9Fa%C4%9F%C4%B1->

- plan%C4%B1-gen%C3%A7-se%C3%A7menlerin-aileleriyle-temas-
edilecek
- Jones, Jeffrey M. *LGBT Identification Rises to 5.6% in Latest U.S. Estimate*. Gallup, February 2021. <https://news.gallup.com/poll/329708/lgbt-identification-rises-latest-estimate.aspx>
- Kandemir, Sibel. *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kaya, Zöhre vd. “Lise Öğrencilerinin Değer Yönelimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 31 (Ağustos 2017), 662-674. <https://doi.org/10.14582/DUZGEF.783>
- Kırık, Ali Murat-Köyüstü, Sevdâ. “Z Kuşağı Konusunda Yapılmış Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 6/2 (2018), 1497-1518.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Kuran, Evrim. Z. *Bir Kuşağı Anlamak*. İstanbul: Mundi Kitap, 9. Basım, 2021.
- Lüküslü, Demet. “Günümüz Türkiye Gençliği: Ne Kayıp Bir Kuşak Ne de Ülkenin Aydınlik Geleceği”. *Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları*. ed. Nurhan Yentürk vd. 287-297. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Mannheim, Karl. “The Problem of Generations”. *Essays on the Sociology of Knowledge: Collected Works*. ed. Paul Kecskemeti. 276-322. New York: Routledge, 1952.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Marx, Karl-Engels, Friedrich. *Komünist Partisi Manifestosu*. çev. Cenap Karakaya. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.
- Mete, Ayşe-Özdoğan, Nebahat. “Ebelik Bölümü Öğrencilerinin Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transseksüel (LGBT) Hakkında Bilgi, Görüş ve Tutumlarının Değerlendirilmesi”. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 28/3 (2021), 163-171.
- More, Max. “The Philosophy of Transhumanism”. *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. 3-17. Chichester: Wiley-Blackwell, 2013.
- Ngo, Quang. *We Have Always Been Posthuman: The Articulation(s) of the Techno/*

- human Subject in the Anthology Television Series Black Mirror*. Athens, USA: Ohio University, 2020.
- Oda TV, Odatv4.com. “Z Kuşağı Anketinden Hangi Parti Çıktı?”. Erişim 2 Ekim 2021. <https://odatv4.com/guncel/z-kusagi-anketinden-hangi-parti-cikti-26032114-204432>
- Öztürk Küçük, Hilal-Toklu, İsmail. “Seçimlerde Oy Verme Davranışını Ne Etkiler? Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma”. *Business & Management Studies: An International Journal* 8 (2020), 4546-4574. <https://doi.org/10.15295/bmij.v8i5.1679>
- Rubin, Charles T. “What is the Good of Transhumanism?”. *Medical Enhancement and Posthumanity*. ed. Bert Gordijn-Ruth Chadwick. 137-156. Berlin: Springer, 2008.
- Seemiller, Corey-Grace, Meghan. *Generation Z Goes to College*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2016.
- Seemiller, Corey-Grace, Meghan. *Generation Z: A Century in the Making*. New York: Routledge, 2019.
- Senbir, Hakan. *Z “Son İnsan” mı?: Z Kuşağı ve Sonrasına Dair Düşünceler*. İstanbul: “O” Kitaplar, 2004.
- Singh, Amarendra-Dangmei, Jianguanglung. “Understanding the Generation Z: The Future Workforce”. *South-Asian Journal of Multidisciplinary Studies* 3/3 (2016), 1-5.
- Soni, Varun. “Next-Generation Religion and Ethics”. *Next-Generation Ethics: Engineering a Better Society*. ed. Ali E. Abbas. 459-466. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Şen, Seher. *Din ve Sekülerleşme: Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Kocaeli İli İzmit İlçesi Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şengül, Fatma Nur-Aydınalp, Halil. “Yeni Bir Gençlik Tipolojisi ve Ölçek Denemesi: Hedonist Gençlik”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1/50 (2021), 124-138. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.928671>
- Tirosh-Samuelson, Hava. “Transhumanism as a Secularist Faith”. *Zygon* 47/4 (December 2012), 710-734.
- Töröcsik, Mária vd. “How Generations Think: Research on Generation Z”. *Acta Universitatis Sapientiae, Communicatio* 1/1 (2014), 23-45.

- Twenge, Jean M. *“Ben” Nesli*. çev. Esra Öztürk. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 4. Baskım, 2013.
- Twenge, Jean M. *İ-Nesli*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2018.
- ÜSÜN, Üsküdar Üniversitesi. “Z Kuşağının Yaşam Amaç Becerisi Düşük Çıktı! Popüler Olma, Kolay Kazanç ve Rahat Yaşamı Tercih Ediyorlar”. Erişim 30 Ağustos 2021. <https://uskudar.edu.tr/tr/icerik/6499/z-kusaginin-yasam-amac-becerisi-dusuk-cikti-populer-olma-kolay-kazanc-ve-rahat-yasami-tercih-ediyorlar>
- Vita-More, Natasha. “Transhumanism: The Growing Worldview”. *Google It: Total Information Awareness*. ed. Newton Lee. 475-487. New York: Springer, 2016.
- White, James Emery. *Meet Generation Z: Understanding and Reaching the New Post-Christian World*. Grand Rapids, MI: Baker Books, 2017.
- Yapıcı, Asım. “Şüphe ve İnanç Kıskacında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları”. *İlahiyat Akademi* 12 (Aralık 2020), 1-44.